

№5

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

**ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026**

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Teshayev Zavqiddin Jabbor o'g'li – Qarshi davlat universiteti Turizm va marketing kafedrasida dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Hazratqulov Shahboz Boboqul o'g'li – Qarshi davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasida dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali
23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №R-566966 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №049864

MUNDARIJA			
1.	Meyliyev Obid Raxmatullaevich	Soliqlarning budget daromadlaridagi ahamiyatini oshirish	7
2.	Мирзаева Матлуба Гайбулла қизи	Тижорат банкларининг капитал базасини мустаҳкамлашнинг методологик ва амалий асосларини такомиллаштириш	14
3.	Жабборов Насриддин Мирзаодилович, Юнусова Шохсанам Муротовна, Бебутова Зулайхо Хамидовна, Сафарова Севара Қахрамон қизи	Тошкент вилояти туристик ҳудудлари имижи модели учун барқарорлик таҳлили	19
4.	Мухамедова Севара Абдуллаевна	Тижорат банкларида кичик бизнес лойиҳаларини кредитлашда банк таваккалчиликларини баҳолаш ва бошқариш тизими	27
5.	Abduqayumov Elyorbek Ulug'bek o'g'li, Yo'ldosheva Oygul Zokir qizi	Janubiy Koreya kinoindustriyasining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ta'siri	33
6.	Umarova Shahnoza	Moliyaviy faoliyat bo'yicha baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	40
7.	Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	Avtomobilsozlik korxonalarining xarajat samaradorligini ekonometrik modellash	46
8.	Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	O'zbekistonda auditorlik faoliyatini tashkil etishning zaruriyati va uning ahamiyati	57
9.	Kurbanbayev Jurabek Eruvbayevich, Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	Auditorlik tekshiruvlarida tashqi tasdiqlardan foydalanish va ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish	66
10.	Абдурахманов Ўрол Наврўз ўғли	Акциядорлик жамиятлари аудитида таҳлилий амалларни қўллашни такомиллаштириш	71
11.	Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	Yoshlar biznes-loyihalarini moliyalashtirishda kredit va investitsiya resurslarining o'rni	80
12.	Shodiyev Yashnarbek Baxriddin o'g'li	Davlat moliyaviy nazoratini modellar va metodologik yondashuvlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish	92
13.	Muydinov Baxodirjon Numanovich	Korxonalarda ichki auditni tashkil etish va takomillashtirish	101
14.	Mirzanov Zakir Maratovich	Paxta yetishtirish va qayta ishlash klasterlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirish	111
15.	Тожибоева Дилором	XXI ахборотлар асри – қарор қабул қилиш жараёнининг мураккаблашуви асри	116
16.	Нурхонов Комилжон Товкараевич	Яшил иқтисодиётга ўтиш йўллари ва устуворликлари	124
17.	Saydullayev Nodirbek Narzullayevich	Inflyatsion targetirlash sharoitida markaziy bank valyuta intervensiyalari strategiyasini takomillashtirish mexanizmlari	132
18.	Хусаинов Равшан Рахимович	Сравнительный анализ налоговых систем зарубежных стран и трансформация их для Узбекистана	143
19.	Maxkamova Nazokat Umarali qizi	O'zbekiston iqtisodiyotida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning o'rni	150
20.	Abduraxmanova Muqaddas Toxtasinovna	Temir yo'l transporti korxonalarining ekologik-iqtisodiy samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmlari	156
21.	Kuliboyev Azamat	Davlat tibbiyot tashkilotlarida buxgalteriya hisobi:	165

	Shonazarovich	nazariya, amaliyot va uslubiyot	
22.	Jaxbarov Jamshidbek Tilavoldi o'g'li	Raqamli texnologiyalar asosida budjet tashkilotlarida davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish: Farg'ona viloyati misolida	179
23.	Xasanova Shaxzoda Sarvarq qizi	Avtomatlashtirish davrida ayollarning mehnat bozoridagi transformatsiyasi: global tendensiyalar va O'zbekistonning 2030-yilgacha imkoniyatlari	188
24.	Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	Бюджет ташкилотларида узоқ муддатли активлар билан боғлиқ молиялаштириш манбалари	194
25.	Худойкулова Дилора Дилмуродовна	Обеспечение надежности аудиторских доказательств при аудите долгосрочных активов	200
26.	To'xtayev Umidjon Shuhrat o'g'li	Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish yo'llari	209
27.	Djumaniyazov Shavkat Raximovich	Yangi O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	216
28.	Siroj Zarina Rustambekovna	O'zbekistonda demografik jarayonlarni statistik prognozlash va monitoring tizimini takomillashtirish	223
29.	To'laev Safarmurod Boymuhammad o'g'li	Korporativ mijozlarga innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirishning xorijiy tajribasi	229
30.	Эрдонаев Аликул Халимович	Банк технологиялари ва масофавий банк хизматларининг турларидан фойдаланиш амалиёти	236
31.	Муродов Бобиржон Ҳаётжон ўғли	Иқтисодиётда яширин меҳнат ресурслари айланмаси: иш берувчиларни масъулияти ва норасмий бандликни бартараф этишнинг тизимли ечимлари	247
32.	Abdullayeva Shaxnoza Erkinovna	Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish	253
33.	Саттаров Тулкин Абдихалилович	Қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиявий барқарорлигини баҳолаш моделлари	261
34.	Sanayev Javohir Shavkat o'g'li	Tijorat banklarida mijozning tranzaksion faolligiga asoslangan adaptiv tariflash mexanizmini takomillashtirish	271
35.	Хасанов Сабирджан Садикович, Раимова Мадинабону Сабирджан кизи	Оценка экономической необходимости строительства ветроэнергетических установок в Узбекистане	278
36.	Karimov Shohruh Ahmadullo o'g'li	O'zbekistonda buxgalteriya xizmatlari bozorining institutsional tuzilmasi: auditorlik va soliq maslahatchilari tashkilotlari reestrlari tahlili	286
37.	Karimqulov Jasur Imomboyevich, Hojanov Baxadir Omirbayevich	Bank infratuzilmasi transformatsiyasi samaradorligini integral baholash metodikasini takomillashtirish	292
38.	Kasimova Zilolaxon Botir qizi	O'zbekiston bank tizimining miqdoriy kengayishi va moliyaviy barqarorlik normativlariga rioya etish darajasi: 2017–2025 yillar tahlili	301
39.	Олимова Қизлархон Тўра кизи	Тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва мониторинг тизимида мавжуд муаммоларнинг тизимли ечими	308
40.	Xolmurotov Fozil Saribayevich	Hududiy eksportning qo'shilgan qiymati va diversifikatsiya darajasini o'lchash: Xorazm viloyatida export quality index tahlili	314

41.	Jumaniyazov Iskandar Baxodirovich	To'qimachilik sanoati korxonalarida xarajatlar hisobini tashkil etish, tannarxni kalkulyatsiya qilish va tahlil etish bo'yicha xorijiy tajriba	327
42.	Vaisov Dilshod Ibodullayevich	Kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini prognozlashning ekonometrik asoslari	333
43.	Kabilova Zebo Babakulovna	Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari	341
44.	O'lmasxo'jayev Zoirxo'ja Abbos o'g'li	Ta'lim muassasalarida sun'iy intellekt asosidagi adaptiv modellarning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini baholash	353
45.	Jomolov Muzaffar Mirzoxitovich	Hududlarda investitsiyalar samaradorligini qisqa panel ma'lumotlari asosida o'rta muddatga prognozlash: Toshkent viloyati misolida	358
46.	Akhmedova Shokhistakhon	Ways to improve sustainable financing mechanisms in Uzbekistan: capital needs, pilot instruments and scenario-based projections to 2030	368
47.	Xushvaqov Islombek Muxammadi o'g'li	Moliya bozorida qarz instrumentlari orqali savdolarni moliyalashtirish	381
48.	Qudratova Shaxnoza Shuxrat qizi	Yashash va umumiy ovqatlanish xizmatlari samaradorligini statistik baholash usullari va mezonlari	388
49.	Ziyodullayev Dilshod Sherzodovich, Sharapova Mashxura Azadovna	O'zbekistonda monetar va fiskal siyosatning inflyatsiya va iqtisodiy o'sishga ta'siri	399
50.	Гозиев Рзоиддин Чулпон угли, Ким Дмитрий Игнатьевич	Перестройка кадровой стратегии ритейла в эпоху цифровых технологий	406
51.	Qodirov Humoyun Tolibjon o'g'li	To'qimachilik korxonalarining eksport salohiyatini boshqarishda eksportni diversifikatsiya qilish strategiyasi	413
52.	Abdujaborova Mahmura Toshmuxamadovna	Korxona moliyaviy holatining tizimli tahlili	419
53.	Olimova Maftuna Komil qizi	Raqamli iqtisodiyot sharoitida kadrlar bozori talab va taklifi nomutanosibligini statistik baholash	429
54.	Маматова Эленур Рўзимурод кизи	Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлаш механизмини такомиллаштиришнинг илмий-услубий асослари	441
55.	Xodjaniyazov Shohruh Yuldashevich	Hududiy farovonlik indeksini prognozlash: Holt modeli va qiyosiy ekonometrik baholash	450
56.	Maxmasaidova Muslima Ubaydulla qizi	Ko'p o'zgaruvchili regressiya modeli asosida iqtisodiy ko'rsatkichlarning o'zaro bog'liqligini excel dasturi yordamida tahlil qilish	458
57.	Юсупов А.Т.	Илмий-технологик ва иктисодий хавфсизлик тизимида олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги (методологик, услубий ва амалий жиҳатлари)	470
58.	Shirinov Uchqun Abduxalilovich	Ichki segmentar hisobotning tarkibi, ko'rsatkichlari va shakllarini takomillashtirish	481

Мақоланинг боши журналнинг 4-сонига эълон қилинган

**ИЛМИЙ-ТЕХНОЛОГИК ВА ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ТИЗИМИДА ОЛИЙ
МАЛАКАЛИ ИЛМИЙ ВА ИЛМИЙ-ПЕДАГОГ КАДРЛАР АТТЕСТАЦИЯСИ
ХАВФСИЗЛИГИ (МЕТОДОЛОГИК, УСЛУБИЙ ВА АМАЛИЙ ЖИХАТЛАРИ)**

Юсупов А.Т.

*иқтисодиёт фанлари доктори,
Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги
Тошкент Ахборот Технологиялари
Университети
профессори*

Аннотация. Мазкур мақолада илк бор илмий-технологик ва иқтисодий хавфсизлик тизими доирасида олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлигининг методологик-услубий ва амалий жиҳатлари кўриб чиқилган. Соҳага оид хавфсизлик индикаторлари, хавфсизлик кўрсаткичлари ва хавфсизлик чегараси, баҳолаш усуллари ҳамда аттестация тизимининг хавфсизлик мезонини белгилаш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: миллий хавфсизлик, илмий-технологик хавфсизлик, иқтисодий хавфсизлик, олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси, методологик ва услубий асослар, хавфсизлик индикаторлари, кўрсаткичлари ва чегараси.

**БЕЗОПАСНОСТЬ АТТЕСТАЦИИ НАУЧНЫХ И НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ
КАДРОВ ВЫСШЕЙ КВАЛИФИКАЦИИ В СИСТЕМЕ НАУЧНО-
ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
(МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ, МЕТОДИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)**

Юсупов А.Т.

*Доктор экономических наук (DSc),
профессор Ташкентского университета
информационных технологий имени
Мухаммада аль-Хорезми.*

Аннотация. В статье впервые рассматриваются методологические, методические и практические аспекты безопасности аттестации научных и научно-педагогических кадров высшей квалификации в системе научно-технологической и экономической безопасности. Предлагаются индикаторы и показатели безопасности, пороговые значения, методы оценки и критерии безопасности системы аттестации.

Ключевые слова: национальная безопасность, научно-технологическая безопасность, экономическая безопасность, аттестация научных и научно-педагогических кадров высшей квалификации, методологические основы, методические основы, индикаторы безопасности, показатели безопасности, пороговые значения безопасности.

**SECURITY OF ATTESTATION OF HIGHLY QUALIFIED RESEARCH AND
ACADEMIC STAFF WITHIN THE SCIENTIFIC, TECHNOLOGICAL AND
ECONOMIC SECURITY SYSTEM (METHODOLOGICAL, METHODICAL AND
PRACTICAL ASPECTS)**

Yusupov A. T.

*Doctor of Economic Sciences (DSc),
Professor at Tashkent University of*

*Information Technologies named after
Muhammad al-Khwarizmi.*

Abstract. *The article examines, for the first time, the methodological, methodical and practical aspects of the security of attestation of highly qualified research and academic staff within the scientific, technological and economic security system. It proposes security indicators, measures and thresholds, assessment methods and criteria for the security of the attestation system.*

Key words: *national security, scientific and technological security, economic security, attestation of highly qualified research and academic staff, methodological foundations, methodical foundations, security indicators, security measures, security thresholds.*

Таҳлил ва натижалар (давоми)

Илмий-технологик хавфсизликнинг моҳияти юзасидан амалга оширилган тадқиқотларда ягона ёндашув мавжуд эмас. Таҳлилнинг кўрсатишича, аксарият тадқиқотлар “илмий салоҳият” ёки “технологик хавфсизлик” йўналишида, баъзиларида “илмий-техник ва технологик хавфсизлик” сифатида ^[1], айримларида “илмий-технологик хавфсизлик” йўналишига урғу бериб кўриб чиқилган. Баъзи тадқиқотларда таълим компоненти ^[2]га устувор даражада қаралган. Таъкидлаш кераки, “илмий-технологик хавфсизлик» - мамлакат суверенитети, миллий хавфсизлиги, ижтимоий-иқтисодий ва маданий ривожланишини таъминлашга, миллий хавфсизликнинг таркибий қисмларига техносфера, ташқи ва ички таҳдидлар таъсирининг минималлаш-тирилган ёки компенсация қилинган ҳолатидир” ^[3] мазмунидаги таърифга устувор қаралмоқда. Ривожланишнинг ҳозирги ва истикбол босқичларида илмий (илмий салоҳият) ва технологик хавфсизликларни автоном ҳолда кўриб чиқиш кутиладиган самарани бермайди. Масала комплекс ҳолда, яъни “илмий-технологик хавфсизлик”ни яхлит тизим сифатида кўриб чиқилиши зарур. “Иқтисодчиларнинг ҳисоб-китобларига кўра, бугунги кунда дунё миқёсида тўпланган жами бойликларнинг 16 фоизи ишлаб чиқариш воситалари, 20 фоизи табиий ресурслар ҳиссасига тўғри келса, нақ 64 фоизи, яъни учдан икки қисми бевосита инсоннинг ақли ва салоҳияти, билими ва тажрибаси маҳсулидир” ^[4]. Жаҳонда тобора кескинлашиб бораётган рақобат ва глобал ўзгаришлар шароитида илмий ва технологик ривожланиш, шунингдек замонавий ва истикбол талаблари, таҳдидларни эътиборга олган ҳолда миллий хавфсизлик тизими таркибида иқтисодий ва илмий-технологик хавфсизликларни “эгизак хавфсизлик” ^[5] доирасида кўриб чиқилиши умумсамарадорликка хизмат қилади. Биринчиси таклифни ишлаб чиқса, иккинчиси ишлаб чиқилган таклифни амалга оширишига кўра умумсамарани таъминлайди.

Илмий-технологик хавфсизлик масаласига оид тегишли ҳужжатлар ва муайян тадқиқотларда ^[6] уни баҳолаш тизимлари турли даражаларда кўриб чиқилган. Жаҳон иқтисодиётининг шиддатли ривожланиши ва кескин ўзгаришлар шароитида мамлакатлар суверенитетини таъминлашда технологик суверенитет ўта муҳим аҳамият касб этмоқда. Шунга кўра технологик революция жадал ривожланишига кўра АҚШ, Хитой Халқ Республикаси, Германия ва Япония каби мамлакатларда илмий-технологик сиёсат жадал амалга ошириб келинмоқда. Таъкидлаш кераки, миллий иқтисодиётларнинг технологик ривожланишга бўлган ёндашувига кўра дунё мамлакатлари орасидаги ривожланиш даражасидаги тафовутлар тобора ортиб боради. Шунга кўра илмий-технологик хавфсизлик даражасини ифодаловчи муҳим унсур бўлган **технологик** ривожланиш даражаси мавжуд ёндашувларга биноан бир томондан иқтисодиёт тармоқлари (ишлаб чиқариш)нинг замонавий ҳолати (истикбол имконияти) қай даражада жаҳон тараққиёти тенденциясига монандлиги ва модернизациялаб бориш даражаси ҳамда монанд равишда мутахассислар таркибига эгаллиги билан, иккинчи томондан эса миллий илмий салоҳият натижасидан ривожланишда қай даражада фойдаланиш имкониятлари билан тавсифланади.

“Илмий-технологик хавфсизлик” доирасида таълим ва илм-фан соҳаларининг муҳим таркибий қисми бўлган илмий салоҳият ҳамда илмий ва илмий-педагог кадрлар

аттестацияси хавфсизлиги (аттестация хавфсизлиги) юзасидан қуйидагиларни келтириш мумкин:

биринчидан, аттестация хавфсизлиги ҳолати аксарият унғача бўлган таълим ва илм-фан соҳаларида амалга оширилган комплекс ишлар натижалари асосида намоён бўлади (мазкур соҳаларнинг ривожланиш ҳолати; соҳаларни бошқариш даражаси; докторантурани ташкил қилиш самарадорлиги; илмий муҳитнинг соғломлиги; бошқалар);

иккинчидан, аттестация хавфсизлиги унғача амалга оширилган жараёнлар натижалари билан бирга аттестация жараёнида амалга оширилган экспертиза сифатига кўра умумлашган ҳолда юзага чиқади. Шу жиҳатдан аттестация хавфсизлиги масаласини авваламбор илмий салоҳият, илмий салоҳият натижаларидан қай даражада технологик ривожланишда фойдаланиш, давлат илмий грантига оид масалаларни кўриб чиқишни тақозо этади.

Илмий-технологик хавфсизлик даражасини ифодаловчи асосий унсурлардан бири бўлган **илмий салоҳият бир томондан** илмий фаолият қай даражада ташкил этилгани, *иккинчи* томондан эса ишлаб чиқариш, давлат ва жамият ривожи илмий натижаларга қай даражада таянганлиги билан хусусиятланади. “Ўз иқтисодиётини мавжуд табиий ресурсларни сарфлаш эвазига эмас, инновацион маҳсулотлар яратиш, ўзлаштириш ва илғор техно-логияларни ишлаб чиқаришга жорий қилиш орқали ривожлантириш тараққиётнинг асосий омилига айланмоқда” [7]. Шунга кўра илмий салоҳият таълим ва илм-фан соҳаларининг ривожланиши даражаси, илмий фаолиятни самарали ташкил қилиш, илмий инфратузилманинг рақобатбардошлиги, илмий салоҳиятни рўёбга чиқариш имконият, илмий натижаларни амалиётга жорий қилиш ва патентлаштириш-тижоратлаштириш даражаси ҳамда илмий даражали кадрларнинг сифат таркиби кабиларни қамраб олади.

Илмий салоҳият мазмун-моҳиятига нисбатан турли ёндашувлар мавжуд бўлиб, жумладан ресурсларнинг мавжудлигига кўра [8], масалани кенгрок, жумладан институционал ва ташкилий-кадрлар жиҳатдан қамраб олиш [9], мотивация муҳити [10], илмий тизимнинг масалани ҳал этиш қобилияти ва илмий фаолиятни ташкил этиш даражасига кўра тавсифланади. Илмий салоҳиятга қатор тадқиқотларда ўзига хос ҳолда ёндашилган [11].

Миллий, иқтисодий ва илмий-технологик хавфсизликлар тизимида умумқабул қилинган ёндашувларга кўра илмий салоҳият асосан икки йўналишда – миқдор ва сифат мезонларига кўра баҳоланади. Шуни таъкидлаш керакки, кенг маънода илмий фаолият унинг қай даражада ташкил этилгани, жамият тараққиёти қай даражада ишлаб чиқилган илмий натижа (маҳсулот)ларга таянганлигига кўра методологик-услубий жиҳатдан илмий салоҳиятнинг таркиби қуйидагиларни қамраб олиши мақсадга мувофиқ: илмий фаолиятни самарали ташкил қилиш; илмий фаолиятга инфратузилма мувофиқлиги; патентлаштириш ва тижоратлаштириш даражаси; натижаларни амалиётга жорий қилиш даражаси; илмий даражали кадрларни тайёрлаш ҳолати; илмий даражали кадрлар аттестацияси ҳолати; илмий даражали кадрларнинг сифат таркиби.

Услубий жиҳатдан мазкур кўрсаткичлар миллий, фан тармоқлари (ихтисосликлар), минтақалар, тармоқлар, алоҳида субъект ва мақсадли параметрлар каби йўналишларда аниқланади. Илмий салоҳият (фаолият)нинг туб масалаларидан бири самарадорлик (натижадорлик) миқдорий ва сифат жиҳатдан баҳоланишига кўра инсон капиталини ривожлантириш, меҳнат, молия ва моддий ресурслар харажатлари муҳим аҳамият касб этади. Муайян тадқиқотларда фаолият натижаларини миқдорий баҳолашнинг аниқ схемалари мавжудлиги юзасидан таклифлар асосланган [12], баъзиларида натижаларни миқдорий баҳолаш мақсадга мувофиқ эмаслиги билдирилади [13]. Аксарият тадқиқотларда самарадорликни “илмий янгилик (кашфиёт, натижа)ни яратиш – трансформациялаш” жараёнига кўра миқдорий баҳолашнинг мақсадга мувофиқлигига устувор қаралмоқда. Бу борада илмий янгиликнинг тижорат салоҳияти масаласи кенг муҳокама қилинмоқда. Илмий салоҳиятни баҳолаш-да патент фаоллигига [14] алоҳида эътибор берилади.

Илмий салоҳият (фаолият) самарадорлигини миқдорий баҳолаш ёнда-шувининг устуворлиги бўйича, жумладан куйидагиларни кўрсатиб ўтиш мумкин: а) замонавий шарт-шароитларга кўра олдиндан белгиланган параметрлар бўйича аниқ манзилли тадқиқотлар портфелини устувор шакллантириш заруратининг ортиб бориш тенденцияси мавжудлиги; б) сарфланадиган ресурслар самарадорлигига миқдор-сифат жиҳатдан ишончнинг аввалдан асосли бўлиши динамикаси (ушбу ёндашув фундаментал ёки венчур тадқиқотлар самарадорлигига ҳам ижобий таъсир кўрсатади).

Бунда илмий салоҳият (фаолият) самарадорлигини миқдорий баҳолаш ёндашувининг устуворлиги юзасидан “Кимёвий ва технологик жараёнларни моделлаштириш” ихтисослигини рўйхатга киритилишини кўрсатиб ўтиш мақсадга мувофиқ. Жаҳон илмий-технологик ривожланишининг замонавий ва истиқбол тенденциясида рақамли трансформация, сунъий интеллект ва моделлаштириш технологияларининг жадаллашуви, замонавий кимё сано-атини сифат жиҳатдан ривожлантириб бориши ҳамда фанлараро тадқиқотлар кўламини кенгайтириш, истиқболда амалга ошириладиган тадқиқотларни прогнозлашнинг илмий асосларини сезиларли даражада оширишда кимёвий ва технологик жараёнларни моделлаштириш энг замонавий йўналишлардан бири ҳисобланади. Шунга кўра профессорлар, кимё фанлари докторлари И.Асқаров ва М.Мўминжонов томонидан “Кимёвий ва технологик жараёнларни моделлаштириш” ихтисослигини рўйхатга киритиш бўйича таклиф асосланиб, ихтисослик паспорти лойиҳаси ишлаб чиқилган (Ш.2026). Ушбу таклифнинг эксперт кенгаши ва етакчи ОТМ, ИТМ томонидан ижобий баҳоланишига кўра мазкур ихтисослик кимё, техника ва фармацевтика фанлари бўйича рўйхат таркибида тасдиқланган. Мазкур ихтисослик юзаси-дан, жумладан куйидагиларни таъкидлаш мумкин: *биринчидан*, кимёвий ва технологик жараёнларни моделлаштириш йўналишида жаҳонда фақат санокли давлатлар, масалан АҚШ, Япония, Канада, Россия, Жанубий Корея давлатларида тадқиқотлар ташкил этилган. Ихтисосликнинг жорий қилиниши натижасида Ўзбекистонда ушбу йўналишда мақсадли тадқиқотларни ташкил этишнинг илмий-ҳукукий асоси яратиб берилди; *иккинчидан*, янги ихтисосликнинг ўзига хос хусусияти шундаки – аввал бажарилган тадқиқотларнинг қиёсий таҳлили ва кимёвий жараёнлардаги ўзгаришларнинг сабаб-оқибат муносабатининг асосланишига кўра истиқболда мақсадли йўна-лишлар ва манзилли мавзуларда илмий тадқиқотларни ташкил қилиш, қандай илмий-амалий натижалар олиниши мумкинлигига оид прогнозларнинг илмий асосланиш даражасини бир неча бор оширишга хизмат қилади.

Услубиётга кўра илмий-технологик мутаносиблик нуқтаи-назаридан илмий салоҳият натижаларидан қай даражада технологик ривожланишда фойдаланиш имкониятларини тавсифлашда тадқиқотларнинг иқтисодиёт тармоқлари (ишлаб чиқариш)ни истиқболли ривожлантириш мақсад ва вазифаларига мувофиқлигига кўра *тадқиқотнинг мувофиқлик даражасига* урғу бериш мақсадга мувофиқ. Ушбу даражани, жумладан куйидагиларга кўра миқдорий баҳолаш мақсадга мувофиқ: тадқиқотни ташкил қилишда тармоқ (манфаатдор юридик шахс) иштироки даражаси; тадқиқотни молиялашти-ришда тармоқ (манфаатдор юридик шахс) иштироки даражаси; илм-фан ва ишлаб чиқариш интеграциясининг мувофиқлик даражаси (“а” ва “б” бандлари асосида); тадқиқот натижасини патентлаш даражаси; илмий натижани тижоратлаштириш даражаси.

Илмий салоҳият ва давлат грантлари механизмлари

Илмий салоҳият ва илмий-технологик хавфсизлик уйғунлигини таъминлашда илмий-ташкилий ва молиявий воситалигига кўра давлат буюртмаси сифатида *давлат илмий грантлари* (давлат грантлари) механизми муҳим аҳамият касб этади. Шунга кўра бир томондан давлат грантлари илмий салоҳиятни мустаҳкамлаш, иккинчи томондан илмий салоҳият ва илмий-технологик хавфсизлик уйғунлигини таъминловчи локомотив вазифасини ўташи шарт (*Маълумот учун*: афсуски айрим олимлар томонидан локомотивлик масаласида диссертацион тадқиқотларни давлат грантларидан юқори

кўймоқдалар. Диссертация ҳеч қачон давлат гранти асосида бажарилган тадқиқотдан юқори бўла олмайди. Зеро, диссертация муайян тадқиқот мавзуси асосида бир шахс томонидан илмий раҳбарининг маслаҳатлари асосида бажарилса, давлат гранти етук олимлар жамоаси томонидан давлат буюртмаси асосида бажарилади).

Давлат грантларининг ижтимоий-иқтисодий самарадорлигини оширишда, жумладан қуйидагиларга аҳамият қаратиш зарур:

биринчидан, давлат грантларига сарфланадиган маблағлар ва тадқиқотлар самарадорлигини оширишда давлат грантлари маблағларини икки қисмга, яъни *фундаментал илмий тадқиқотлар* ^[15] ва *илмий амалий тадқиқотлар* ^[16]-инновацион лойиҳалар қисмларига ажратиб, давлат бюджетидан ажратиладиган маблағларни шунга мос равишда 20% ва 80% ҳажмида йўналтириш мақсадга мувофиқ;

иккинчидан, минтақавий муаммолар илмий ечимини таъминлашда минтақалардаги илмий салоҳиятдан оқилона фойдаланган ҳолда давлат грантлари маблағларига нисбатан минтақавий квоталарни белгилаш мақсадга мувофиқ (масалан, жами фундаментал илмий тадқиқотларга ажратиладиган маблағнинг 50 фоизи ва илмий амалий тадқиқотлар-инновацион лойиҳалар бўйича ажратиладиган маблағларнинг 60 фоизини минтақаларга ажратиши). Ушбуда қуйидаги шартнинг бажарилиши мақсадга мувофиқ: давлат грантлари илмий натижаларини истеъмол қилувчи (буюртма берувчи) минтақавий ташкилотлар томонидан давлат грантлари маблағи ҳажмига нисбатан 30-50 фоиз даражасида қўшимча инвестиция киритиш;

учинчидан, докторантура самарадорлиги ва илмий тадқиқотлар сифатини ошириш, илмий-молиявий имкониятлардан оқилона фойдаланишда фан тармоқлари кесимида “Давлат грантлари, докторлик ва магистрлик диссертациялари мавзуларини мувофиқлаштирувчи республика кенгаш”ларини тузиш мақсадга мувофиқ. Шунга кўра докторантурага қабул квотасини илмий амалий тадқиқотлар-инновацион лойиҳалар йўналишидаги тадқиқотлар бўйича - давлат органлари ва ижтимоий ташкилотлар буюртмалари ҳамда фундаментал илмий тадқиқотлар йўналишида жамоатчилик асосида фаолият олиб борадиган давлат грантлари, докторлик ва магистрлик диссертациялари мавзуларини республика мувофиқлаштирувчи кенгашлари тавсиясига кўра шакллантириш механизмининг йўлга қўйиш мумкин;

тўртинчидан, давлат грантларини шакллантиришда фанлараро интеграция устуворлиги мақсадга мувофиқ бўлиб, илмий-ташкилий жиҳатдан давлат грантларининг амалга оширилишини тегишли равишда миллий илмий-тадқиқот кластерлари ва йўналишлараро илмий-тадқиқот кластерлари негизда ташкил қилиш синергетик самарадорликни кескин даражада оширишга хизмат қилади. Таъкидлаш керакки, барча давлат грантлари доирасида бажариладиган тадқиқотлар таркибига мавзуга мувофиқ бўлган барча докторлик ва магистрлик диссертацияларини киритиб, уларнинг бажарилиши ва натижаларининг амалиётга самарали жорий қилинишини ташкил қилиш мақсадга мувофиқ.

Илмий-технологик хавфсизликнинг таркибий қисми бўлган олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги (аттестация хавфсизлиги) муаммолари бўйича тадқиқотлар жуда кам даражада амалга оширилган бўлиб, тегишли тадбирлар асосан амалий тартибда ташкил этилган. Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг муҳим мезонларидан бири сифатида амал қилиб, аттестация хавфсизлигининг хусусиятига кўра, жумладан қуйидагиларни таъкидлаб ўтиш мақсадга мувофиқ:

биринчидан, аттестация хавфсизлиги ўсиб боровчи тартибда илмий-технологик хавфсизлик, иқтисодий хавфсизлик ва миллий хавфсизлик тизимида муҳим аҳамият касб этиб, умумхавфсизлик ва рақобатбардошликни таъминловчи муҳим воситалардан биридир. Зеро, аттестация хавфсизлиги илмий салоҳиятнинг сифат таркибига ва кадрлар тайёрлаш даражасига таъсир этиб, ўз навбатида улар кейинги йиллар давомидаги тадқиқотлар, кадрлар

тайёрлаш ва илмий даражали кадрлар таркиби сифатига сезиларли даражада таъсир кўрсатади;

иккинчидан, аттестация хавфсизлиги илмий муҳокамалар сифатига, ва охир-оқибатда соғлом илмий муҳит даражасига таъсир кўрсатади. Агарда хавфсизлик масаласига эътибор пасайтирилса, бу албатта соғлом илмий муҳитга салбий таъсир кўрсатиб, у ўз навбатида бошқа салбий иллат, хавф-хатар ва таҳдиднинг ортиб боришига олиб келади;

учинчидан, аттестация хавфсизлиги ўз навбатида таълим ва илм-фан соҳалари башқаруви сифати ва бошқарув қарори самарадорлигига тўғридан-тўғри таъсир этади.

Аттестация хавфсизлигини баҳолашнинг методологик асослари

Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси ва хавфсизлиги бўйича таҳлиллар ва тўп-ланган тажрибага кўра **олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги** - олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестациясига қадар таълим ва илм-фан соҳаларида ҳамда бевосита аттестация жараёнида юзага келаётган (келган) ёки салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган (салбий таъсир кўрсатаётган) таҳдид (хавф-хатар)лардан ҳимояланишдир.

Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлигини таъминлаш бўйича қуйидаги ҳолатларни алоҳида кўрсатиб ўтиш зарур:

биринчидан, аттестация хавфсизлиги тўғридан-тўғри аттестация жараёнига қадар, яъни (1) докторантура хавфсизлиги ва (2) ОТМ, ИТМ бирламчи экспертизаси хавфсизлигига боғлиқ. Амалиётнинг кўрсатишича муайян ҳолатларда докторантура ва ОТМ, ИТМ бирламчи экспертизаси хавфсизлиги жараёнида муаммо “яширинган” тавсифга эга бўлиб, унинг салбий оқибатлари муайян муддат (3-5 йил)дан кейин аттестация жараёнида намоён бўлади. Яъни муаммо аввал (докторантура ва ОТМ, ИТМ даражасида) пайдо бўлиб, юзага чиқмайди; ушбу муаммонинг оқибати аттестация ишларини илмий кенгашлар ва аттестация органида кўриб чиқиш жараёнида намоён бўлади;

иккинчидан, умумсамарадорликни таъминлаш мақсадида “докторантура хавфсизлиги - ОТМ, ИТМ бирламчи экспертизаси хавфсизлиги - аттестация хавфсизлиги” босқичларини яхлит тизим сифатида уйғун ҳолда кўриб чиқиш зарур.

Услубий жиҳатдан докторантура хавфсизлиги ҳамда ОТМ, ИТМ бирламчи экспертизаси хавфсизлиги бўйича қуйидагиларни билдириш мумкин.

Олий таълимдан кейинги таълим институтларида илмий даражали кадрлар тайёрлаш жараёни хавфсизлигини “Докторантура хавфсизлиги даражаси” индикаторлари асосида баҳолаш мақсадга мувофиқ бўлиб, шу йўналишда таклиф этилаётган 5 та хавфсизлик кўрсаткичи асосида микдорий ва сифат жиҳатдан тавсифланади (диссертацияни субъектив омилга кўра тайёрламаслик; талабгорнинг илмий даража шахсига мувофиқлиги; талабгор фаолияти мониторингида коррупция ҳолатининг йўқлиги; талабгор фаолияти мониторингида субъектив омилнинг йўқлиги; талабгор фаолиятига якуний хулоса беришда субъектив омилнинг йўқлиги).

Талабгорларни ОТМ, ИТМда бирламчи экспертизадан ўтказиш жараёни хавфсизлигини “ОТМ, ИТМ бирламчи экспертизаси хавфсизлиги даражаси” индикаторларига кўра баҳолаш мақсадга мувофиқ бўлиб, таклиф этилаётган 4 та хавфсизлик кўрсаткичи асосида микдорий ва сифат жиҳатдан тавсифланади (талабгорнинг илмий даража шахсига мувофиқлиги; диссертациянинг ОТМ, ИТМдаги муҳокамасида субъектив омилнинг йўқлиги; диссертациянинг ОТМ, ИТМдаги муҳокамасида коррупция ҳолатининг йўқлиги; ОТМ, ИТМда диссертацияни илмий кенгашга тавсия қилишда субъектив омилнинг йўқлиги).

Аттестация хавфсизлиги мезонлари ва кўрсаткичлари

Методологик ва услубий жиҳатдан олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлигини баҳолаш амалиёти умум, фан тармоқлари (ихтисосликлар), ОТМ/ИТМ, илмий кенгаш ва муайян белгилар кесимида амалга оширилиши мумкин. Бунда

аттестация хавфсизлиги^[17] мезони, хавфсизлик индикаторлари, хавфсизлик кўрсаткичлари, таҳдид ва аттестация хавфсизлик чегаралари муҳим аҳамият касб этди. Услубиётга кўра олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги-нинг мезони, индикаторлари, кўрсаткичлари, таҳдидлар ва хавфсизлик чегаралари қуйидагича тавсифланади:

а) олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги мезони - олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси жараёнида юзага келаётган (келган) ёхуд салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган (салбий таъсир кўрсатаётган) таҳдид (хавф-хатар)ларни энг кам даражага олиб келиш ёки тўлалигича бартараф этилиши (ҳолати)дир;

б) олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги индикатори - олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси жараёнида юзага келаётган (келган) ёхуд салбий таъсир кўрса-тиши мумкин бўлган (салбий таъсир кўрсатаётган) таҳдид (хавф-хатар)лардан ҳимояланиш ҳолатини мақсадли миқдорий ўлчов (кўрсаткич)лар натижаларини умумлаштира ҳолда сифат жиҳатдан баҳоланишидир. Аттестация хавфсизлиги индикаторлари сифатида қуйидагилар таклиф этилади: қонун устуворлигига риоя қилиш; субъектив омилларга барҳам бериш; рақамлаштириш имкониятидан тўлиқ фойдаланиш;

в) олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги кўрсаткичи - олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлигининг муайян ҳолатини миқдорий жиҳатдан баҳо-лашдир.

Тажрибага кўра, илмий кенгаш даражасида аттестация хавфсизлиги кўрсаткичлари сифатида, жумладан қуйидагилар таклиф этилади: “низомлар талабларига риоя қилиш”; “илмий семинардаги диссертация экспертизасида субъектив омилнинг йўқлиги”; “талабгорнинг илмий даража шахсига мувофиқлиги”; “илмий кенгашдаги аттестация жараёнида коррупция ҳолатининг йўқлиги”; “аттестация жараёнида ёлғончилик ҳолатининг йўқлиги”; “рақамлаштириш имкониятларидан мақсадли фойдаланиш”; “плагиат ҳолатининг мавжуд эмаслиги”. Таъкидлаш керакки, ёлғончилик ҳолати аттестация жараёнини соғлом ва самарали ташкил этишга таҳдид ҳисобланади. Шунга кўра аттестация жараёни иштирокчилари ва илмий кенгашлар раҳбарияти бундай ҳолатга алоҳида эътибор қаратишлари зарур;

Тажрибага кўра олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги (яқуний) натижалари аттестация органи даражасида амалга оширилади. Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги кўрсаткичлари сифатида, жумладан қуйидагилар таклиф этилади:

- низомлар талабларига риоя қилиш;
- низом қоидалари ва замонавий талаб мувофиқлиги;
- диссертация экспертизасида субъектив омилнинг йўқлиги;
- диссертация экспертизасида коррупция ҳолатининг йўқлиги;
- рақамлаштириш имкониятларидан мақсадли фойдаланиш;
- плагиат ҳолатининг мавжуд эмаслиги.

Услубий жиҳатдан кўрсаткичлар бўйича ҳар бир талабгор (аттестация иши) даражасида чекланишлар аниқланган ҳолда, жами талабгорлар бўйича чекинишлар умум ҳолда миқдорий баҳоланиб, сифат жиҳатдан тав-сифланади. Таъкидлаш керакки, кўрсаткичларни баҳолаш ишлари илмий кенгашлар томонидан, юқори турувчи органда эса кўрсаткичлар қуйи хавфсизлик даражалари натижаларни эътиборга олган ҳолда жараён комплекс амалга оширилади. Хавфсизлик кўрсаткичлари услубий жиҳатдан:

“низомлар талабларига риоя қилиш” хавфсизлик кўрсаткичи аттестация жараёнининг барча босқичларида талабларнинг ягоналигини таъминлашда фундаментал аҳамият касб этиб, қутилаётган ижтимоий-иқтисодий самарага эришишга хизмат қилади. Бугунги кунда мамлакатимизда халқпарвар давлат пойдевори сифатида адолат ва қонун устуворлигига

алоҳида эътибор қартил-моқда. Аттестация жараёнининг барча босқичларида низомлар талабларига риоя қилинишини миқдорий жиҳатдан баҳолаш борасида таклиф этилаётган кўрсаткич муайян аҳамият касб этади. Масалан, аттестация талабларининг ягоналигини таъминлашда 2022-III.2026 йилларда илмий семинардан кейин тақдим этилган жами аттестация ишларининг 64% ёки 64782 таси (ўрта ҳисобда уч марта) экспертиза ва назорат-таҳлил натижаларига кўра илмий кенгашларга қайта ишлашга қайтарилган. Бунда муайян илмий кенгашлар томонидан низомнинг ишни ҳимояга қабул қилиш бўйича талаби тегишли равишда бажарилмаганини кўрсатади. Шунга кўра ҳар бир қайта ишлаш учун қайтарилган ва жами қайтарилган ишларнинг улуши баҳоланади. Низомлар бўйича белгиланган гуруҳлар натижаси умумлашган ҳолда баҳоланиб, кўрсаткич миқдорий жиҳатдан яхлитланади ва тегишли ҳулоса қабул қилинади;

“низом қоидалари ва замонавий талаб мувофиқлиги” хавфсизлик кўрсаткичи бугунги кунда долзарб бўлиб бораётган масала ҳисобланади. Зеро, тартиб-қоидаларнинг замонавий ва истиқбол ўзгаришларига нечоғлиқ мувофиқлиги жараён натижаларининг сифати ва самарадорлигига катта таъсир кўрсатади. “Дунё яралибдики, у доимий, узлуксиз ўзгаришда. Қадимги донишмандлар айтганидек, “абдий ҳаракат бу - абдий ўзгаришдир”. Яъни доимий ўзгаришлар – абдиёт қонуни. Ҳаётдаги ва инсонлар тафаккуридаги ўзгаришлар, уларнинг эзгу ниятлари ва орзу-умидлари – тараққиётнинг, янгиланиш ва модернизациялашувнинг ҳаракатлантирувчи кучи, зарурий шартидир. Бу борада машҳур инглиз сиёсатчиси ва давлат арбоби Уинстон Черчилл “Яхшилаш – ўзгаришни, мукаммал бўлиш - тез-тез ўзгаришни англатади”, деб таъкидлаган”^[18]. Шунга кўра таклиф этилаётган хавфсизлик кўрсаткичи олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестациясининг норматив-ҳуқуқий базасини мамлакатимиз стратегик тараққиётга ва илғор хорижий тажрибага нақадар монандлигини миқдорий баҳолашнинг услубий асосларини такомиллаштиришга хизмат қилади;

“диссертация экспертизасида субъектив омилнинг йўқлиги” хавфсизлик кўрсаткичи аттестация ишларини кўриб чиқиш ва жараёнда аттестация талабларининг ягоналигини таъминлашга салбий таъсир кўрсатувчи ҳолатлар бўйича баҳоланади;

“диссертация экспертизасида коррупция ҳолатининг йўқлиги” хавфсизлик кўрсаткичи. “Коррупция инсонлар ҳуқуқларининг бузилишига, яшаш сифатининг ёмонлашувига, соф бозор механизмларининг бузилишига олиб келади, демократик тамойиллар ва ҳуқуқий тартиботни заифлаштиради, ... Бугунги кунда ушбу хавфли ҳодиса жаҳоннинг барча - катта ва кичик, бой ва камбағал давлатларини ташвишга солиб келаётган глобал муаммодир”^[19]. Янги Ўзбекистонни барпо этиш жараёнида коррупция муаммосига алоҳида аҳамият қаратилиб, унга қарши курашишнинг самарали ҳуқуқий ва институционал асослари яратилди ва бу борада муайян натижаларга эришилди. Бугунги кундаги долзарб вазифаларимиздан бири сифатида мазкур ҳолатнинг олдини олиш юзасидан амалга оширилаётган тизимли чора-тадбирларни изчил давом эттириш ҳисобланади. Шунга кўра мазкур кўрсаткич коррупция ҳолатини миқдорий баҳолаш имконини яратади;

“рақамлаштириш имкониятларидан мақсадли фойдаланиш” хавфсизлик кўрсаткичи, айниқса сунъий интеллект технологиялари жадал ривожланиши билан боғлиқ масала ҳисобланади;

“плагиат ҳолатининг мавжуд эмаслиги” хавфсизлик кўрсаткичини баҳолашда қуйидагини назарда тутиш мақсадга мувофиқ: матн бўйича плагиат ҳолатига рухсат берадиган миқдорий ўлчов бўлмаслиги керак. Диссертация матнининг оригиналлик даражаси, масалан 95 фоизни ташкил этади, демак бу яхши ҳолат мазмунида ҳулоса берилиши ноўриндир. Зеро, матнда ҳеч қандай кўчирмачилик бўлмаслиги, ҳар бир ўзга манбадан олинган материалга у ёки бу даражада ҳавола берилган бўлиши шарт.

г) *олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлигига таҳдид* - аттестация иши экспертизаси ёки аттестация тадбирларини ташкил қилишда у ёки бу шаклда мавжуд тартиб-қоидага риоя қилмаслик, тўсқинлик қилиш, манфаатга кўра иш

кўриш (шунга ҳаракат қилиш) ҳолатларини ифодалайди.

Миллий хавфсизлик, иқтисодий хавфсизлик ва бошқа йўналишлар бўйича хавфсизликка таҳдид масаласи юзасидан кенг қамровли тадқиқотлар амалга оширилган. Лекин олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси бўйича тадқиқотлар кўлами жуда кам бўлиб, юқорида таъкидланганидак асосий масалалар амалиёт даражасида ҳал этилган. Умуман барча йўналишлар (миллий, иқтисодий ва б.) юзасидан “таҳдид” борасида илмий-назарий ёндашувлар ўхшаш бўлиб, айрим ҳолларда муайян ноаниқликлар мавжуд. “Баъзи мутахассислар «хавф-хатар» ва «таҳдид» тушунчаларини айнан синоним сифатида қўлламоқда. Ваҳоланки, «хавф-хатар» аслида жамият ҳаёти, тараққиётга хос бўлган доимий омилдир. Тўғри, у ҳам жамиятга нисбатан таҳдидли ҳолат. Бироқ таҳдидли ҳолат бевосита таҳдид дегани эмас. Таҳдид эса ўз моҳиятига кўра, жамият томонидан мавжуд объектив хавф-хатарнинг чуқурлашиб ва мураккаблашиб борилишига йўл қўйиб берилиши, пайдо бўлаётган муаммолар жавобсиз, эътиборсиз қолдирилиши натижасидир” [20].

д) *олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги чегараси* - олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлигини таъминлашда муайян ҳолатларнинг муайян миқдорий даражаси белгиланган чегарадир. Ушбуда муайян ҳолатнинг чегарадан чиқиб кетмаслиги ёки чегаралар оралиғида бўлиши кўзда тутилади. Таклифга кўра хавфсизлик чегарасини қуйидаги 2 даражада, яъни оптимал даража («1») ва чекиниш даражаси («≤ 1») бўйича белгилаш мақсадга мувофиқ бўлиб, услубий жиҳатдан улар қуйидагича тавсифланади:

оптимал даража: «1» миқдорий даражасида. Ушбу чегаранинг «1» даражаси, масалан “диссертацияни субъектив омилга кўра тайёрламаслик” ёки “талабгорнинг илмий даража шахсига мувофиқлиги” хавфсизлик кўр-саткичлари доимий равишда «1» тенг бўлиши, яъни талабгор ўз диссертациясини ўзи тайёрлаган ва илмий даража шахсига қўйиладиган талабларга мувофиқ бўлишини англатади;

чекиниш даражаси: «≤ 1» миқдорий даражада белгиланиб, масалан “аттестация жараёнида ёлғончилик ҳолатининг йўқлиги” кўрсаткичи тавсия этилди.

Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги чегараси бўйича қуйидагилар таклиф қилинмоқда:

докторантура хавфсизлигини «1» даражада 5 та кўрсаткич бўйича баҳолаш (Диссертацияни субъектив омилга кўра тайёрламаслик; Талабгорнинг илмий даража шахсига мувофиқлиги; Талабгор фаолияти мониторингида коррупция ҳолатининг йўқлиги; Талабгор фаолияти мониторингида субъектив омилнинг йўқлиги; Талабгор фаолиятига якуний ҳулоса беришда субъектив омилнинг йўқлиги);

ОТМ, ИТМ бирламчи экспертизаси хавфсизлигини «1» даражада 4 та кўрсаткич бўйича баҳолаш (Талабгорнинг илмий даража шахсига мувофиқ-лиги; Диссертациянинг ОТМ, ИТМдаги муҳокамасида субъектив омилнинг йўқлиги; Диссертацияни ОТМ, ИТМдаги муҳокамасида коррупция ҳолатининг йўқлиги; ОТМ, ИТМ диссертацияни ИКга тавсия қилишда субъектив омилнинг йўқлиги);

илмий кенгаш бўйича аттестация хавфсизлигини «≤ 1» даражада 1 та кўрсаткич бўйича баҳолаш (Аттестация жараёнида ёлғончилик ҳолатининг йўқлиги) ҳамда «1» даражада 6 та кўрсаткич бўйича баҳолаш (Низомлар талабларига риоя қилиш; Илмий семинардаги диссертация экспертизасида субъектив омилнинг йўқлиги; Талабгорнинг илмий даража шахсига мувофиқлиги; ИКдаги аттестация жараёнида коррупция ҳолатининг йўқлиги; Рақамлаштириш имкониятларидан мақсадли фойдаланиш; Плагиат ҳолати-нинг мавжуд эмаслиги);

олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси (якуний) хавфсизлиги «≤ 1» даражада 1 та кўрсаткич бўйича баҳолаш (Низом қоидалари ва замонвий талаб мувофиқлиги) ҳамда «1» даражада 5 та кўрсаткич бўйича баҳолаш (Низомлар талабларига риоя қилиш; Диссертация экспертизасида субъектив омилнинг йўқлиги; Диссертация

экспертизасида коррупция ҳолатининг йўқлиги; Рақамлаштириш имкониятларидан мақсадли фойдала-ниш; Плагиат ҳолатининг мавжуд эмаслиги). Маълумот учун: ушбуда « ≤ 1 » хавфсизлик чегараси қуйидагига кўра асосланган: низомлар замонавий талабларга мувофиқ бўлиши керак. Лекин низомларга тегишли ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш муайян муддани талаб этади. Шунга кўра « ≤ 1 » хавфсизлик чегарасини тавсифлашда сифат жиҳатдан тегишли тушунтириш берилади;

е) *олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги мезони* – олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлигини таъминловчи жами умумталабларга эришилган-лик ҳолатини миқдор-сифат жиҳатдан интеграл ифодаланишидир. Мезон умумлаштирилган ҳолда макро, мезо, микро (*жумладан*, муайян ихтисослик), илмий кенгаш даражаларида баҳоланиши мумкин.

Хулоса ва таклифлар

Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги, айниқса уни илмий-технологик хавфсизлик тизими яхлитлигида кўриб чиқиш фаолият натижадорлигини оширишга хизмат қилади.

Таҳлил шуни кўрсатадики, олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги илмий салоҳиятнинг миқдорий ўсиши билан чекланмайди. Илмий натижаларнинг амалиётга жорий қилиниши, патентлаштириш ва тижоратлаштириш даражаси, докторантурадаги илмий муҳит, бирламчи экспертиза ҳамда илмий кенгашлар фаолиятининг ҳолислиги ушбу хавфсизликнинг сифат жиҳатларини белгилайди. Шу сабабли аттестация хавфсизлигини илмий-технологик ва иқтисодий хавфсизлик билан уйғун тизимда баҳолаш мақсадга мувофиқ.

Тадқиқотда илгари сурилган ёндашув асосида докторантура хавфсизлигини бешта, олий таълим ва илмий-тадқиқот муассасалари бирламчи экспертизаси хавфсизлигини тўртта, илмий кенгаш ҳамда якуний аттестация хавфсизлигини эса алоҳида кўрсаткичлар билан баҳолаш таклиф этилади. Бунда муаллиф томонидан белгиланган «1» ва « ≤ 1 » миқдорий чегараларини қўллашдан олдин уларнинг амалий ўлчов тартибини, маълумот манбаларини ва баҳолаш даврийлигини аниқ белгилаш зарур.

Давлат илмий грантлари, диссертация мавзулари ва ишлаб чиқариш эҳтиёжларини ўзаро мувофиқлаштириш, фанлараро илмий кластерларни ривожлантириш ҳамда илмий натижаларни амалиётга татбиқ этиш механизмларини кучайтириш тавсия этилади. Мақолада келтирилган давлат грантлари маблағларини 20 ва 80 фоиз нисбатда тақсимлаш ҳамда ҳудудий квоталарга оид таклифлар амалиётга жорий этилишидан олдин алоҳида иқтисодий-ҳуқуқий баҳолашдан ўтказилиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Г.Ю.Гагарина, Л.С.Архипова. Экономическая безопасность регионов. ООО «Издательство КноРус». 2022, С-138.

2. А.С.Новиков. Научно-технологическая безопасность: предпосылки возникновения и экономическое содержание. Вестник Белорусского экономического университета. 2024. С – 5-12; С.Гулямов. Подготовка специалистов по кибербезопасности в условиях цифровой экономики: адаптивный и междисциплинарный подход // Материалы VI международного научного форума. Москва: РЭУ им. Г.В.Плеханова. 129-с.

3. А.Е.Варшавский, Методические принципы оценивания научно-технологической безопасности России. Вестник Московского университета. Серия 25: Международные отношения и мировая политика. 2015. Т. 7. № 4. С. 73–100.

4. Ш.М.Мирзиёев. Ҳозирги замон ва Янги Ўзбекистон. Т.: Ўзбекистон. 2024. 67-б.

5. Таклифга кўра: «Эгизак хавфсизлик» бир-бири билан ўзаро боғлиқ ва бир бирини ўзаро шартлайдиган мустақил йўналишлар бўйича хавфсизлик масалаларини оптимал даражада ягона тизим сифатида кўриб чиқишдир.

6. Илмий фаолият ҳамда олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш ва уларни аттестациядан ўтказишга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар; А.И.Ладынин. Система индикаторов научно-технологической безопасности России. Мир экономики и управления. — 2022; Т. 22. — № 2. — С. 23-35.; А.Т.Юсупов. Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар давлат аттестацияси. Т.: Ўзбекистон. 2013. 647 б.; Г.В.Лепеш. Научно-техническая и технологическая безопасность Российской Федерации//ТТПС. 2019. № 2 (48). [Электронный ресурс]. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nauchno-tehnicheskaya-itehnologicheskaya-bezopasnost-rossiyskoy-federatsii>

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг мамлакатимиз илмий жамоатчилиги вакиллари билан учрашувдаги “Илм-фан ютуқлари Ватанимиз равнакига хизмат қилсин” нутқи. 30.12.2016 й.

8. Научный потенциал: опыт и моделирование влияния на развитие региона. Под редакцией В.И.Аверченкова, В.М.Кожухара. Брянск, 2009

9. В.В.Чекмарев, А.Р.Наумов. Интеллектуальный потенциал университетов: опыт формирования. Кострома, 2006.

10. Г.М.Коджаспирова. Педагогический словарь. М.: Тюменская государственная академия мировой экономики, управления и права, 2003, 176 с. (Г.М.Коджаспирова, А.Ю.Коджаспиров).

11. Научно-технологическая политика: глобальные тренды и практикум. Высшая школа экономики. М. 2024. 149 с.; А.С.Кулагин, Л.П.Клеева. Оценка научно-технологического потенциала исследовательских организаций. Экономические науки. 2023. Т9. №2. 20-20 с.; А.В.Сычев. Научный потенциал негосудар-ственного вуза: содержание, факторы формирования, формы реализации. Интернет-журнал: Наукаведение. 2014. №4.; Научно-практический журнал: Глобальные научный потенциал. 2024. № 3 269-351 с. Инновацион ривожланиш агентлигининг таҳлилий матеараллари (2017-2025 йй)..

12. Научный потенциал – 2026. Сборник статей научно-практической международной конференции. МЦНП «Новая наука», 2026. 291 с. Ва бошқа адабиётлар.

13. Ф.А.Романюк, И.Я.Леонович, А.И. Лойко. Научный потенциал и проблемы его эффективного использования, Вестник Белорусского национального технического университета, 2006 №1, С-5-9.

14. А.В.Тодосийчук. Интеллектуальный потенциал общества, результативность науки и экономический рост. Инновация. №1. 2010. 15-21 с.

15. Фундаментал илмий тадқиқотлар – табиат, одам, жамият, сунъий равишда яратилган объектлар ривожланишининг асосий қонунлари тўғрисида янги билим олишга қаратилган назарий ва (ёки) экспериментал тадқиқотлар. Б.Бегалов ва бошқалар. ЎзР Давлат статистика қўмитаси. Статистика соҳасининг асосий тушунча ва атамалари. Тошкент. 2020. 95-б.

16. Илмий амалий тадқиқотлар – аниқ илмий мақсадларга эришиш учун фундаментал илмий тадқиқотлар натижаларини қўллашга қаратилган тадқиқотлар. Б.Бегалов ва бошқалар. ЎзР Давлат статистика қўмитаси. Статистика соҳасининг асосий тушунча ва атамалари. Тошкент. 2020. 95-б.

17. Мазкур тадқиқотда тақлиф этилган миқдорий ўлчовларни амалиётда синовдан ўтказишнинг мақсадга мувофиқлиги кабилар юзасидан чекловларга кўра тадқиқот дориасини кенгайтириш учун, жумладан миқдорий ўлчовларни синовдан ўтказиш натижаларидан фойдаланиш ҳамда социалогик сўровнома усуллари кўллаш бщйича чора-тадбирларни ташкил қилиш мақсадга мувофиқ.

18. Ш.М.Мирзиёев. Ҳозирги замон ва Янги Ўзбекистон. Т.: Ўзбекистон. 2024. 34-б.

19. Т.Матибаев. Ўзбекистонни ривожлантириш стратегияси. Фуқаролик жамияти: коррупция – ижтимоий хавф. Т.: Билим ва интеллектуал салоҳият нашриёти. 2019. 8-б.

20. Ш.Пахрутдинов. Барқарор тараққиёт ва раҳбар масъулияти. Тошкент – 2011. Академия нашриёти. 63-б.

